

УДК 343.97

Новіков Олег Володимирович –
асистент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Oleg V. Novikov –
assistant of the department of criminology and criminal-executive law
Yaroslav Mudryi National Law University
(77, Pushkinskaya str., Kharkiv, Ukraine)

Кримінальний ринок інтелектуальної продукції у структурі детермінації злочинності у сфері інтелектуальної власності

У статті розкривається поняття та ознаки кримінального ринку інтелектуальної продукції та визначається його роль у структурі детермінації злочинності у сфері інтелектуальної власності. Автор статті наводить класифікацію кримінального ринку інтелектуальної продукції та визначає його внутрішню будову. Встановлюється зв'язок між функціонуванням цього ринку і транснаціональної організованою злочинністю, а також корупцією.

Ключові слова: злочинність у сфері інтелектуальної власності, детермінація злочинності у сфері інтелектуальної власності, кримінальний ринок, кримінальний ринок інтелектуальної продукції.

В статье раскрывается понятие и признаки криминального рынка интеллектуальной продукции и определяется его роль в структуре детерминации преступности в сфере интеллектуальной собственности. Автор приводит классификацию криминального рынка интеллектуальной продукции и определяет его внутреннее строение. Устанавливается связь между данным рынком и транснациональной организованной преступностью, а также коррупцией.

Ключевые слова: преступность в сфере интеллектуальной собственности, детерминация преступности в сфере интеллектуальной собственности, криминальный рынок, криминальный рынок интеллектуальной продукции.

O.V. Novikov Criminal Market of Intellectual Products in the Structure of Crimes against Intellectual Property Determination

The article deals with the concept and features of criminal market of intellectual products and determines its role in the structure of crimes against intellectual property determination. Under the criminal market of intellectual products series of shadow social and economic relations are meant. They result from illegal circulation of products protected by the intellectual property right. The main distinguishing criterion for the criminal market is its subjects: any products, the implementation of which is a violation of intellectual property rights. The author identifies the following features of criminal intellectual products market: 1) operation on the basis of the legal market of intellectual products; 2) integration into transnational trade of counterfeit goods; 3) the corruption of regulatory and law enforcement agencies by criminal market subjects in order to ensure organized criminal activity; 4) usage of various schemes of legalization of shadow incomes. The article provides the classification of the intellectual products market. Thus, it is divided into two important sub-markets. In the primary market, consumers purchase counterfeit and pirated products believing they have purchased genuine articles. The products are often sub-standard and carry health and safety risks that range from mild to lifethreatening. In the secondary market, consumers look for what they believe to be bargains knowingly buy counterfeit and pirated products. Another classification is the division of groups depending on counterfeit goods that are being sold. Thus, the following markets can be identified: criminal market of counterfeit clothes, shoes and accessories, criminal market of counterfeit jewelry and watches, criminal market of counterfeit electronics, criminal market of counterfeit medicines, the criminal market of unlicensed CD and DVD discs; criminal market

of counterfeit toys, criminal market of counterfeit cosmetics; cigarettes, food, computer hardware and software and some other criminal markets.

Keywords: *crimes against intellectual property, crimes against intellectual property determination, criminal market, criminal market of intellectual products.*

Постановка проблеми. Досліджуючи детермінацію злочинності у сфері інтелектуальної власності як різновиду економічної злочинності, слід звернути окрему увагу на інституціолізований вимір її функціонування. Саме в аналізі існуючих неофіційних соціальних інститутів, що виникли як результат взаємної адаптації економіки та зазначеної злочинності, криється шлях до комплексного пізнання механізмів спричинення та обумовлення злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Слід розпочати з того, що інституціоналізації підлягають не будь-які соціальні явища, а лише ті, які в силу різноманітних об'єктивних і суб'єктивних факторів можуть зорганізуватися та виконувати функції соціального інституту. У зв'язку з цим, процеси інституціоналізації не охопили злочинність в цілому як феномен суспільного життя, а торкнулися лише деяких її різновидів (організована злочинність, корупція, економічна злочинність та ін.).

Можна погодитися з твердженням професора В. М. Дрьоміна, що найбільш реальні ознаки соціального інституту, кримінальні практики набувають у сфері економіки, оскільки загальновідомо, що економіка визначає базисні умови життєдіяльності кожної людини [1, с. 23]. Майже всі економічні явища та процеси, мають певну організованість та залежать від прийнятих у суспільстві інститутів. Таким чином, сучасна економічна злочинність також потребує функціонування певних тіньових економічних інститутів, які, в результаті залучення до них широких верств суспільства, будуть створювати сприятливі умови для її існування та відтворення, а також забезпечать подальшу криміналізацію сфери економіки. Однією з форм такої інституціоналізації економічної злочинності є функціонування кримінального ринку [2, с. 400] як частини загального ринку, де відбувається незаконний обіг певних товарів та послуг.

Аналіз останніх досліджень. Проблематикою кримінальних ринків займалися вітчизняні та зарубіжні науковці, такі як:

А. К. Бекряшов [3], Б. М. Головкін [4], А. І. Долгова [5], В. М. Дрьомін [2], А. М. Ізовіта [6], А. Л. Репецька [7] та деякі інші. Зазначені автори наводять свої авторські визначення поняття «кримінальний ринок» та наводять його ознаки, а також вказують на особливості функціонування деяких кримінальних ринків.

Невирішені раніше проблеми. Дослідження кримінального ринку інтелектуальної продукції вітчизняними науковцями майже не проводилося. На сьогодні не сформовано поняття кримінального ринку інтелектуальної продукції, не виявлені його ознаки. Не визначена роль кримінального ринку інтелектуальної продукції в механізмі детермінації злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Метою статті є дослідження кримінального ринку інтелектуальної продукції.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний ринок як соціальне явище не є однорідним утворенням та складається з певних структурних елементів. Існує багато класифікацій кримінальних ринків. Залежно від змісту економічних благ виділяють кримінальний ринок товарів, кримінальний ринок послуг, кримінальний ринок робіт, кримінальний ринок робочої сили. За рівнем розвитку конкуренції виділяють різні типи кримінальних ринків від високомонополізованих (наркобізнес) до висококонкурентних (ринок послуг з відмивання злочинних доходів). За масштабом вирізняють місцеві, регіональні, національні, міжнародні кримінальні ринки [3]. Проте найбільш розповсюдженим є поділ кримінальних ринків товарів та послуг за об'єктами обміну. Так, виділяють кримінальні ринки наркотиків, зброї, підроблених документів, рідкісних видів тварин, порнографії, фальсифікату, органів та тканин для трансплантації, інтелектуальної продукції, «хакерських» програм та ін.

Таким чином, кримінальний ринок інтелектуальної продукції є структурним сегментом кримінального ринку товарів та

послуг. Він є одним з найбільших світових кримінальних ринків. Так, за оцінками Всесвітньої митної організації, на долю контрафакту припадає 5-7% світової торгівлі, а це приблизно 250 млрд. доларів на рік [8].

Кримінальний ринок інтелектуальної продукції являє собою сукупність тіньових соціально-економічних відносин, що виникають в результаті незаконного обігу продукції, що охороняється правом інтелектуальної власності. Головною особливістю та критерієм вирішення цього кримінального ринку є його *об'єкти*: будь-яка продукція, реалізація якої відбувається з порушенням права інтелектуальної власності. Це може бути як підроблена продукція, яка була незаконно виготовлена (наприклад, підроблені ліки, підроблений одяг та ін.), так і оригінальна, продаж якої відбувається з порушенням ліцензійних умов, або спеціально встановленого законом чи договором порядку (наприклад, розповсюдження комп'ютерних програм чи баз даних без згоди правовласника).

Що стосується внутрішньої будови кримінального ринку інтелектуальної продукції, то цей ринок можна поділити залежно від груп підроблених товарів, що збуваються. Так, можна виділити кримінальний ринок контрафактного одягу, взуття та аксесуарів (питома вага в структурі міжнародної кримінальної торгівлі контрафактом – 57%), кримінальний ринок підроблених ювелірних виробів та годинників (10%), кримінальний ринок контрафактної електроніки (7%), кримінальний ринок підроблених медичних препаратів (6%), кримінальний ринок неліцензійних CD та DVD дисків (4%), кримінальний ринок контрафактних іграшок та ігор (4%), кримінальний ринок підробленої косметики (4%), а також кримінальні ринки сигарет (1%), їжі (1%), комп'ютерного обладнання (1%) та деякі інші кримінальні ринки (5%) [9]. Вказані ринки відрізняються ще й певною кримінальною спеціалізацією злочинної діяльності та особливостями виготовлення товарів-підробок.

Кримінальний ринок контрафактної продукції має *певну власну специфіку*, що ґрунтується на особливій природі його об'єктів. Так, можна поділити цей ринок на первинний (primary market) та вторинний (secondary market). До першого відносять ринкові відносини між споживачем та суб'єктом збуту підробленого

товару, в тому випадку, коли покупець вірить в автентичне походження цього виробу, тобто купує підробку не усвідомлюючи цього, за ціною, що встановлена на оригінальну продукцію. В межах вторинного ринку покупець свідомо купує контрафактну продукцію, керуючись при цьому різними соціальними чинниками: від грошової неспроможності до небажання слідувати законам та тенденціям суспільства [10]. Важливу роль при розподілі товарів між вказаними ринками відіграє характеристика відповідного товару. Наприклад, ніхто не буде свідомо купувати підроблені медикаменти або продукти харчування, коли існує реальна загроза життю та здоров'ю. Таким чином, продаж зазначених та деяких інших категорій товарів відбувається виключно на первинному ринку. Що стосується вторинного ринку, то тут в основному реалізуються контрафактні товари, які не можуть завдати шкоди споживачу, але за ціною, що значно нижче за ціну оригінальної продукції.

Другою особливістю кримінального ринку інтелектуальної продукції є його майже повне *функціонування на базі легального ринку інтелектуальної продукції*. Підробку дуже важко виявити без наявності спеціальних знань, а тому є можливість відкрито використовувати офіційні економічні інститути для ведення кримінального бізнесу. Проведені ще на початку 2000-х років дослідження показали, що звичайний споживач у більшості випадків не зможе по зовнішньому вигляду відрізнити контрафактну продукцію від оригінальної, а в деяких випадках це не змогли зробити навіть експерти. Та й взагалі найчастіше контрафактом стають товари, що активно і масово продаються в країні. За таких умов, потік оригінальної продукції перетворюються в необхідне прикриття для контрафакту та не потребує додаткових витрат на «маскування» кримінальної діяльності [11]. Зазначене дає можливість *використовувати інфраструктуру легального ринку інтелектуальної продукції* для збуту контрафакту. Наприклад, використання авторизованих точок продажу для реалізації підробок.

Третьою особливістю кримінального ринку інтелектуальної продукції є його *інтегрованість у транснаціональні ринки контрафактної продукції*. Для зменшення трансакційних витрат та витрат на виробництво,

більшість контрафактної продукції виготовляється в країнах з дешевою робочою силою чи дешевими природними ресурсами, а потім контрабандою ввозиться до країн, де відбувається її реалізація. Завдяки цьому досягається висока прибутковість та конкурентоспроможність реалізації контрафактної продукції. Таким чином, значна частина злочинної діяльності на кримінальному ринку інтелектуальної продукції можлива тільки з залучення транснаціональних зв'язків та функціонування міжнародних організованих злочинних мереж виробництва та розподілу контрафактної продукції. Широко розповсюдженою є практика виробництва контрафактної продукції на офіційних ліцензійних підприємствах більше ніж встановлено ліцензійними обсягами правовласника-замовника та наступний нелегальний збутом такої продукції.

Четвертою особливістю кримінального ринку інтелектуальної продукції є *специфіка функціонування пов'язаної з ним організованої злочинності*. На тісний взаємозв'язок цієї злочинності та кримінального бізнесу у сфері інтелектуальної власності вказують провідні дослідники, що займалися проблематикою економічної злочинності. Так, А. М. Бойко говорить про високу криміногенність ринку продукції, що стосується прав інтелектуальної власності. На його погляд, виготовлення та реалізацію контрафактної продукції здійснюють у формі чітко організованого бізнесу, який через високу рентабельність стає одним з пріоритетних напрямків діяльності організованих груп в економіці [12, 267-268].

Масова злочинна діяльність на досліджуваному кримінальному ринку, як і на будь-якому іншому, потребує певної організації. До процесів виробництва та розповсюдження контрафакту залучається значна кількість осіб, створюються великі «кустарні» підприємства або шляхом реалізації злочинних схем використовуються потужності великих легальних підприємств, створюються корумповані «коридори» для транспортування підробленої інтелектуальної продукції. Таким чином, злочинна діяльність на кримінальному ринку інтелектуальної продукції фактично виступає чітко організованим кримінальним бізнесом.

Ще однією особливістю кримінального ринку інтелектуальної продукції є те, що функціонування ринку *забезпечується корупційним прикриттям з боку контролюючих і правоохоронних органів*. Взагалі, простежується доволі тісний взаємозв'язок між корупцією та економічною злочинністю: корупція визначає і підтримує зростання тіншової економіки та економічної злочинності, а тіншова економіка й економічна злочинність живлять корупцію. Чим вищий рівень корупції, тим вищий рівень тіншової економіки та економічної злочинності [12, 278]. У зв'язку з цим, можна засвідчити важливий детермінуючий вплив корупції на злочинність у сфері інтелектуальної власності.

Масштабна корупція сприяє існуванню та розвитку кримінального ринку інтелектуальної продукції. Цей вплив простежується на всіх ланках організованого кримінального бізнесу у сфері інтелектуальної власності, починаючи з етапу виробництва чи незаконного ввезення контрафакту, закінчуючи забезпеченням функціонування мереж розповсюдження такої продукції. Так, підкуп службових осіб митних органів дозволяє безперешкодно ввозити підроблену продукцію на територію України. За даними асоціації «Укрлегпром», 60% одягу і 85% взяття, що продається в Україні, нелегально завозиться з Китаю. Щорічний прибуток від продажу контрафактного товару оцінюється більш ніж 6 млрд. доларів [13]. Враховуючи такі обсяги контрабандної контрафактної продукції, можна уявити рівень поширення корупції в органах митної служби України.

Що ж стосується виробництва контрафактної продукції на території України, то мінімізація трансакційних витрат потребує наявності значних потужностей виробництва. Функціонування такого виробництва не можливе без корумпованості службових осіб контролюючих і правоохоронних органів. Така ж ситуація виникає і на стадії розповсюдження контрафактної продукції. Підроблена продукція відкрито збувається на торговельних ринках та невеликих торгових точках.

Бездіяльність правоохоронних органів та суду у боротьбі з неліцензійною та контрафактної продукцією зайвий раз підкреслює певну зацікавленість деяких службових осіб в існуванні тіншового ринку інтелектуальної власності. Враховуючи значну

прибутковість реалізації контрафактної продукції, організовані злочинні угруповання сплачують значні кошти співробітникам та керівництву правоохоронних органів для забезпечення захисту свого кримінального бізнесу. Не заперчуємо також факту наявності частки у деяких службових осіб в цій незаконній діяльності.

Не оминуло явище корупції і галузь управління та захисту інтелектуальної власності. Про наявність неприхованих в державі корупційних схем у сфері інтелектуальної власності заявляв Комітет з питань науки і освіти Верховної Ради України. Так, у своєму листі від 19.09.2008 року №04-22/13-1140, Комітет звертав увагу на численні зловживання у цій сфері та відсутність реагування Генеральної прокуратури України, Служби безпеки України та інших правоохоронних органів на звернення громадян та публікації у засобах масової інформації [14, с. 116]. Таким чином, високий рівень корупції сприяє погіршенню, а в деяких випадках і нівелює всю систему захисту прав інтелектуальної власності, призводить до безкоштовної передачі провідних вітчизняних технологій та секретів виробництва за кордон, спричиняє численні збитки науково-дослідним установам та державі в результаті таких порушень.

Кримінальні елементи завдяки тісним контактам з бюрократією також одержали можливість *легалізації тіньових доходів*. Фактично, «відмивання» коштів здобутих в результаті незаконної реалізації інтелектуальної продукції є останнім етапом діяльності організованих груп на кримінальному ринку. Для цього використовуються сучасні злочинні схеми та злочинні технології незаконного збагачення. Певною специфікою легалізації злочинних доходів у сфері інтелектуальної власності є її відносна простота, що пов'язана з особливостями підробленої інтелектуальної продукції, яку вже дуже важко відрізнити від оригінальної. Таким чином, найчастіше контрафактний товар в офіційних документах маскують під оригінальний.

Підсумовуючи вищезазначені ознаки кримінального ринку інтелектуальної продукції, можна зробити певні висновки щодо його важливої ролі у структурі детермінації злочинності у сфері інтелектуальної власності.

Як вже зазначалося, кримінальний ринок інтелектуальної продукції функціонує на рівні усіх держав, поряд з легальним ринком інтелектуальної продукції. Він став *самодетермінованою та саморегульованою соціальною інституцією, що забезпечує процес формування широкого попиту та кримінальної пропозиції на товари, які реалізуються з порушенням права інтелектуальної власності*. З одного боку, виникнення цього ринку є наслідком глибокої деформації соціально-економічних відносин, що призвели до інституціоналізації цього виду кримінальної діяльності, а, з іншого боку, функціонування ринку контрафакту сприяє подальшому більш глибокому руйнуванню легальних економічних відносин у сфері обігу інтелектуальної продукції та залученням до кримінальної діяльності різноманітних верств населення. Таким чином, існування кримінального ринку інтелектуальної продукції здійснює продукуючий вплив на злочинність у сфері інтелектуальної власності.

Негативним наслідком тривалого існування кримінального ринку інтелектуальної продукції стало також деформація суспільної свідомості, результатом якої стало *нормальне сприйняття цього ринку не тільки населенням, але й співробітниками, керівництвом правоохоронних та контролюючих органів*. Отже, злочинність у сфері інтелектуальної власності стала системним явищем та супроводжується негласною підтримкою громадськості, що проявляється у формуванні постійного попиту на підроблену інтелектуальну продукцію. Слушним з цього приводу є вислів Л. Я. Косалса і Р. В. Ривкіної, які зазначають, що тіньова (в тому числі – кримінальна) економіка стає звичним для більшості населення явищем – люди кожен день стикаються з тіньовою дійсністю, й вона не викликає практично ніякого суспільного осуду. Це створило парадокс – тіньова економіка в певній мірі перестала бути «тіньовою», тобто скритою від суспільства та невідома йому [15, с. 15]. Через це, населення не усвідомлює суспільної небезпечності злочинів проти права інтелектуальної власності, розглядає злочинну діяльність у цій сфері як цілком нормальне явище.

Висока прибутковість кримінального бізнесу з реалізації контрафакту, відсутність дієвих засобів протидії злочинності у сфері

інтелектуальної власності, сприяє залученню до цієї діяльності населення та стає важливим напрямком діяльності організованої злочинності. Поширення ринку контрафакту свідчить про значну криміналізацію економіки держави в цілому. Як виразився Міністр по справам бізнесу, інновацій та професійного навчання Великобританії Джон Вінсент Кейбл,

організована злочинність зрозуміла доволі низький ризик кримінального бізнесу у сфері інтелектуальної власності та вже давно використовує здобуті кошти від нього для фінансування іншої кримінальної діяльності – від наркобізнесу до торгівлі зброєю і тероризму [16].

Список використаних джерел:

1. Дрьомін В. М. Формування тіньової економіки у сфері господарської діяльності як соціального інституту / В. М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 56. – С. 23–32.
2. Дремін В. П. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : моногр. / В. П. Дремін. – О. : Юрид. лит., 2009. – 616 с.
3. Бекряшев А. К. Теневая экономика и экономическая преступность / А. К. Бекряшев, И. П. Белозеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch1p10.htm>.
4. Головкін Б. М. Поняття злочинності на ринку землі / Б. М. Головкін // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 270–273.
5. Криминология : учеб. для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2007. – 912 с.
6. Ізовіта А. М. Вивчення та попередження злочинності в сфері земельного ринку в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. М. Ізовіта ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.» – О., 2014. – 228 с.
7. Репецкая А. Л. Организованная преступность. Теневая экономика. Криминальный рынок России / А. Л. Репецкая. – М. : Юрлитинформ, 2010 – 192 с.
8. Vardi Nathan The World's Biggest Illicit Industries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.forbes.com/2010/06/04/biggest-illegal-businesses-business-crime.html?boxes=HomepageMostPopular>.
9. Focus on: the Illicit Trafficking of Counterfeit Goods and Transnational Organized Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unodc.org/documents/counterfeit/FocusSheet/Counterfeit_focussheet_EN_HIRES.pdf.
10. The Economic Impact of Counterfeiting and Piracy: Execute Summary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/industry/ind/38707619.pdf>.
11. Радаев В. В. Новые тенденции на рынках контрафактной продукции [Електронний ресурс] / В. В. Радаев. – Режим доступу : <http://www.hse.ru/data/508/669/1234/%D1%80%D0%90%D0%94%D0%90%D0%95%D0%92.pdf>.
12. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : моногр. / А. М. Бойко. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 380 с.
13. Больше половины одежды в Украине – китайский ширпотреб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podrobnosti.ua/economy/2013/08/30/926953.html>.
14. Біла книга-2 Інтелектуальна власність в інноваційній економіці України / О. В. Дем'яненко, А. В. Доровських, С. А. Кулаков, А. Лі, (упорядкування). — К. : Парламентське вид-во, 2008. — 246 с.
15. Косалс Л. Я. Становление институтов теневой экономики в постсоветской России / Л. Я. Косалс, Р. В. Рывкина // Социологические исследования. – 2002. – № 4. – С 13-20.
16. Proving the Connection. Links between Intellectual Property Theft and Organized Crime [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.allianceagainstiptheft.co.uk/downloads/reports/Proving-the-Connection.pdf>.

References

1. V. M. Dromin Formation of the Shadow Economy within Economic Activity as a Social Institute / V. M. Dromin // Aktualni problemy derzhavy i prava (Current Issues of State and Law). – 2010. – Issue 56. – Pp. 23-32.
2. V. M. Dremiin Criminality as a Social Practice: Institutional Theory of Society Criminalization : monograph / V. M. Dremiinю – O. : Yurid. lit., 2009. – 616 p.
3. A. K. Bekriashev Shadow Economy and Economic Criminality / A. K. Bekriashev, I. P. Belozarov [Online resource]. – Access : <http://newasp.omskreg.ru/bekryash/ch1p10.htm>.
4. B. M. Holovkin Notion of Criminality on the Land Market / B. M. Holovkin // Chasopys Kyivskoho universytetu prava (the Journal of Kyiv University of Law). – 2014. – No. 2. – Pp. 270-273.
5. Criminology : textbook for higher educational establishments / under the general editorship of A. I. Dolovaia. – 3d revised and enlarged ed. – M. : Norma, 2007. – 912 p.
6. A. M. Izovita Study and Prevention of Criminality within Land Market of Ukraine : thesis ... of candidate of juridical sciences : 12.00.08 / A. M. Izovita ; National University “Odessa Law Academy”. – O., 2014. – 228 p.
7. A. L. Repetskaia Organized Crime. Shadow Economy. Criminal Market of Russia / A. L. Repetskaia. – M. : Yurlitinform, 2010. – 192 p.
8. Vardi Nathan The World's Biggest Illicit Industries [Online resource]. – Access : <http://www.forbes.com/2010/06/04/biggest-illegal-businesses-business-crime.html?boxes=HomepageMostPopular>.
9. Focus on: the Illicit Trafficking of Counterfeit Goods and Transnational Organized Crime [Online resource]. – Access : http://www.unodc.org/documents/counterfeit/FocusSheet/Counterfeit_focussheet_EN_HIRES.pdf.
10. The Economic Impact of Counterfeiting and Piracy: Execute Summary [Online resource]. – Access : <http://www.oecd.org/industry/ind/38707619.pdf>.
11. V. V. Radaev New Tendencies on the Counterfeit Goods Market [Online resource] / V. V. Radaev. – Access : <http://www.hse.ru/data/508/669/1234/%D1%80%D0%90%D0%94%D0%90%D0%95%D0%92.pdf>.
12. A. M. Boiko Determination of Economic Crime in Ukraine within Transmission to Market Economy (Theoretical and Criminological Research) : monograph / A. M. Boiko. – Lviv : Publishing House of Ivan Franko National University of Lviv, 2008. – 380 p.
13. More than Half of Ukrainian Clothes are Chinese Consumer Goods [Online resource]. – Access : <http://podrobnosti.ua/economy/2013/08/30/926953.html>.
14. White Book-2 Intellectual Property in Innovation Economy of Ukraine / O. V. Demianenko, A. V. Dorovskykh, S. A. Kulakov, A. Li (compilation). – K. : Parliamentary Publishing House, 2008. – 246 p.
15. L. Ya. Kosals Formation of Shadow Economy in Post-Soviet Russia / L. Ya. Kosals, R. V. Ryvkina // Sotsiologicheskie issledovaniia (Sociological Research). – 2002. – No. 4. – Pp. 13-20.
16. Proving the Connection. Links between Intellectual Property Theft and Organized Crime [Online resource]. – Access : <http://www.allianceagainstiptheft.co.uk/downloads/reports/Proving-the-Connection.pdf>.